

Марущак М. В.,

*заступник начальника відділу залучення
та супроводження корпоративних клієнтів*

ВАТ “Державний експортно-імпортний банк України”

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКУ

За рівнем ризиків банківської системи Україна належить до останньої десятої групи надійності, де, крім нашої країни, на цей час перебувають банківські системи Венесуели, Ямайки та Болівії¹. Висока інфляція в країні стримує зростання заощаджень, приплив іноземного капіталу має фрагментарний характер, внутрішня ліквідність досить слабка.

На кінець першого півріччя 2008 р. зовнішній борг українських банків сягнув 35,7 млрд дол., або майже 30 % їхніх сукупних зобов'язань. У 2009 р. банки мають погасити 16,8 млрд дол. США зовнішніх запозичень. У більшості банків – від'ємні “розриви” короткострокової ліквідності і надзвичайно залежні від припливів нових вкладів клієнтів. Ліквідні активи становлять лише близько 12 % сукупних активів і покривають не більше 40 % короткострокових зобов'язань українських банків, що має чітко виражену тенденцію до підвищення рівня проблемних позичок (згідно з українською кваліфікацією до них належать прострочені та сумнівні кредити). З уповільненням темпів зростання кредитування (за перші сім місяців 2008 р. обсяг кредитування юридичних осіб зріс на 22,4 %, а фізичних – на 27 % проти 63 і 98 % за повний 2007 р.) частка “сміттєвих” кредитів лише збільшуватиметься. Не останню роль у погіршенні якості кредитного портфеля зіграє і зниження темпів зростання ВВП, адже вже тепер значна частина українських підприємств – збиткові.

Враховуючи зазначене, комерційні банки намагаються перебудувати свою роботу, прискорити процеси ухвалення рішень та оптимізувати діяльність усіх структурних підрозділів. Вдосконаленню підлягає не лише робота з позичальниками – фізичними та юридичними особами, а й налагодження процесу обліку, контролю, супроводження і залучення.

Основним завданням статті є розкриття головних аспектів роботи банку під час економічно нестабільної ситуації та надання рекомендацій щодо оптимізації такої роботи.

Процес оптимізації роботи банківських установ в Україні насамперед пов'язаний з оптимізацією процесу управління активами та пасивами банку. У зв'язку з цим завдання з управління пасивними операціями мають виконуватися з огляду на ту їхню стабільну частину, що може бути використана як кредитний ресурс для здійснення активних операцій без шкоди для поточного рівня ліквідності банку.

Депозитна база утворюється з коштів юридичних і фізичних осіб, акумульованих банком у вигляді коштів на розрахункових і поточних рахунках, у строкових депозитних і ощадних вкладах. Критерієм якості депозитної бази є

¹ Відповідно до рейтингу надійності, складеного S&P

їхня стабільність. Чим більша стабільна частина депозитів, тем вища ліквідність банку, тому що в цій частині акумульовані ресурси не залишають банк.

Нестача довгострокових джерел ресурсів призводить до “розривів” ліквідності. В умовах нестачі строкових ресурсів банки змушені фінансувати довгострокові проекти за рахунок залишків на розрахункових рахунках клієнтів (пасивів до запитання), зважаючи на постійний приплив коштів на рахунки. А це небезпечно з погляду реалізації ризику ліквідності.

Оптимізація управління пасивами дає змогу вирішувати такі завдання:

I. *Оцінка стабільності й швидкості обігу коштів на розрахункових і поточних рахунках клієнтів з метою встановлення мінімального середньостабільного залишку на особовому рахунку клієнта*².

Розрахунок абсолютної величини поточних пасивів, які можуть бути використані як кредитний ресурс, проводиться на основі обчислення таких коефіцієнтів:

1) Коефіцієнт стабільності депозитів K_c , що характеризує величину середовищ нестабільного залишку на рахунку:

$$K_c = \frac{\bar{X}}{X}, \quad (1)$$

де \bar{X} – середнє абсолютне відхилення фактичних залишків коштів на розрахункових і поточних рахунках від їхньої середньої величини:

$$\bar{X} = \frac{X_i - X}{t} \cdot 100 \%, \quad (2)$$

де X – середній залишок в аналізованому періоді, обчислений по середньозваженій; X_i – фактичний залишок на певну дату; t – кількість днів у періоді.

2) Оборотноість коштів на розрахункових і поточних рахунках C_o , які показують період, протягом якого ці кошти перебувають на рахунку:

$$C_o = \frac{D_n}{K_n} \cdot T, \quad (3)$$

де D_n – середньозважений залишок на рахунках; K_n – оборот з видачі коштів (дебетовий); T – тривалість періоду.

Одномірний статистичний аналіз коштів методом коефіцієнтів дає змогу виявити сталу частину залишків на рахунках клієнтів і обґрунтувати мінімальну величину середнього стабільного залишку, який може бути використаний банком для кредитування.

II. *Аналіз якості строкових пасивів.*

Інтересам ліквідності слугує збільшення частки довготермінових вкладів і депозитів. Перевага ж депозитів до запитання говорить про низьку стабільність депозитної бази, що негативно відбивається на ліквідності банку.

² Поняття “особового рахунка” у цьому контексті не обмежується поточним рахунком суб’єкта господарської діяльності. У такому випадку депозитний рахунок, який функціонує в умовах “депозитної лінії”, теж підпадає під зазначену категорію.

Тому для проведення якісного аналізу пасивів і оптимізації їх структури вважаємо доцільним використання таких показників:

1) Середній термін використання депозиту T_B :

$$T_B = \frac{\sum D_n \cdot T_\phi}{D_n}, \quad (4)$$

де T_ϕ – термін, протягом якого депозит буде використовуватися банком; D_n – сума депозиту.

2) Коефіцієнт нестабільності депозитів K_n , що характеризує рівень дострокового вилучення строкових депозитів:

$$K_n = \frac{СДВД}{ЗСД} \cdot 100 \%, \quad (5)$$

де $СДВД$ – сума достроково вилучених депозитів; $ЗСД$ – загальна сума депозитів.

Аналіз за допомогою цих показників надає можливість зробити висновки про стабільність депозитної бази банку, динаміку її змін; диверсифікованість зобов'язань по термінових депозитах.

Зниження середнього терміну використання депозитів у комбінації зі значним коефіцієнтом нестабільності (більше 10 %) свідчить про зниження стабільності депозитної бази і збільшення ризику ліквідності банку.

III. Якісний аналіз міжбанківських кредитів.

Проведений аналіз активних операцій банків демонструє їхню слабку диверсифікованість, відсутність операцій на міжбанківському ринку. З одного боку, – це незалежність банків від зовнішніх факторів, з другого – втрата доходів.

Параметри якісного аналізу міжбанківського кредиту:

1. Середній обсяг кредиту (X), обчислений за середньою арифметичною:

$$X = \frac{1}{n} \sum X_i. \quad (6)$$

2. Дисперсія, або середнє квадратичне відхилення, що характеризує ступінь варіювання аналізованого обсягу кредиту від середніх даних:

$$S^2 = \frac{1}{n-1} \sum (X_i - \bar{X})^2 = \frac{1}{n-1} (\sum X_i^2 - n \cdot \bar{X}^2). \quad (7)$$

3. Стандартне відхилення, або квадратний корінь із дисперсії (D).

4. Коефіцієнт варіації, що характеризує ступінь коливань (нерівномірності зміни) обсягу кредиту:

$$\delta = \frac{\frac{1}{n-1} (\sum X_i^2 - n \cdot \bar{X}^2)}{\bar{X}} \cdot 100 \%. \quad (8)$$

5. Середній термін T_n використання міжбанківського кредиту:

$$T_n = \frac{\bar{X}}{Z_n}, \quad (9)$$

де Z_n – фактичний термін використання кредиту.

6. Коефіцієнт покриття K_i :

$$K_i = \frac{L}{L_i}, \quad (10)$$

де L – міжбанківські позики, притягнуті банком; L_i – міжбанківські кредити, надані банком.

Отже, з метою оптимізації управління пасивами необхідно аналізувати стабільність і швидкість обігу коштів клієнтів, створювати сприятливі умови для використання депозиту й диверсифікованості клієнтської бази.

Оптимізація управління активами банку передбачає вирішення таких завдань:

1. Мінімізація касових залишків, що має на меті підтримку ліквідності на необхідному рівні, а відтак зниження тим самим ризику незбалансованої ліквідності.

Великого значення набуло їхнє зниження для збільшення прибутку, оскільки залишки готівки в касі банку являють собою недохідну статтю активу. Водночас залишок коштів у касі банку повинен бути достатнім для задоволення вимог клієнтів у готівці. Цілям обґрунтованої мінімізації залишку операційної каси може слугувати метод порівняння планової видачі коштів з їхнім фактичним залишком. Його суть полягає у зіставленні планової видачі коштів з їх фактичним залишком у касі на кінець аналізованого періоду. Різниця між фактично наявним запасом готівки в розпорядженні банку і плановою видачею на прогнозований період свідчатиме або про нестачу коштів, що спрямовуються на задоволення вимог клієнтів, або про їх надлишок. При цьому залежно від результату зіставлення банкові варто або замовляти необхідне підкріплення з коррахунку в Національному банку України, або навпаки, відправляти надлишки операційної каси на коррахунок, з метою їх використання у вигляді кредитного ресурсу.

У рамках запропонованого методу рівень касової готівки визначається на основі вивчення обсягу, динаміки та структури касових оборотів. Їхній аналіз проводиться відповідно до зведень середньодобових оперативних даних про надходження і видачу наявних коштів з розрахункових, депозитних та інших клієнтських рахунків. У його основу закладено принцип визначення періодів найбільшого відтоку і припливу коштів, коливань касових залишків.

2. Удосконалення кредитної політики.

З метою зниження ризику ліквідності комерційні банки повинні формувати актив так, щоб у потрібний момент мати необхідний обсяг платіжних коштів для погашення зобов'язань за пасивом.

Більша частина активів банків надана в позичку, отже, достатність коштів для підтримки ліквідності на необхідному рівні великою мірою залежить від поміркованості кредитної політики. У зв'язку з цим шляхи зниження ризику ліквідності банківської системи, на нашу думку, мають полягати в її удосконалюванні.

На основі вивчення і критичного аналізу стану кредитної політики банків можна запропонувати такі рекомендації:

- оцінювати кредитний портфель із погляду здатності позичальника погасити заборгованість, а не з позиції рівня забезпеченості позичок;
- використовувати класифікацію ризику отриманих гарантій, аналогічну класифікації ступеня ризику позичок;
- при аналізі кредитоспроможності позичальника проводити діагностику його фінансового стану в динаміці, прогнозувати можливість банкрутства, вивчати кредитну історію.

На наш погляд, у рамках стратегічного управління ліквідністю доцільною є розробка стратегії вирішення проблем із позичальниками.

Суть стратегії: ухвалюючи рішення про видачу кредитів, працівникам банку слід пам'ятати про три основні параметри якісного управління: обережність, спостереження, розв'язання проблем.

Обережність передбачає вміння знайти правильне рішення, видати кредит або відмовити в його наданні. Спостереження — це постійний контроль ознак проблемних позичальників. Розв'язання проблем означає регулювання питань, пов'язаних із сумнівними позиками. Усі ці три найважливіші критерії неможливі без збору, обробки та аналізу якісної інформаційної бази.

Природно, найкраще повністю уникнути проблемних і тим більше безнадійних позичок, але кредитори завжди змушені балансувати між ризиком і прибутковістю. Поява певної кількості таких позичок — неминуча. Стратегію їх мінімізації й запобігання пропонуємо базувати на чотирьох основних своєрідних сигналах попередження: фінансових, операційних, банківських, управлінських.

Джерелами фінансових сигналів раннього попередження є фінансові документи та фінансова звітність позичальника. Це — баланс, звіт про прибутки і збитки, рух грошових коштів, рух капіталу, списки акціонерів, Установчий договір, статут, аудиторський висновок, умови договорів, відомості структури і рухи дебіторської заборгованості тощо. Документація по кредиту повинна забезпечувати доступ банку до будь-якої фінансової інформації про клієнта; вона має бути підготовлена в динаміці, містити умови, що дають банку право перевіряти звітність клієнта і отримувати роз'яснення за нею.

Джерелами операційних сигналів раннього попередження є відомості про управління виробництвом, запасами і витратами, про відносини з поставальниками, клієнтами, працівниками, якість ринків збуту.

Банківські сигнали раннього попередження охоплюють найрізноманітніші відомості: від зменшення депозитного рахунку і фактів шахрайства до частоти обігу за кредитом і використання кредитів.

Управлінські сигнали включають різні аспекти поведінки: від особистих звичок і поведінки в ризикованих ситуаціях, до зміни методів і практики виконання повсякденних завдань.

Загалом будь-які несподівані зміни, що негативно впливають на позичальника, слід розглядати як сигнали раннього попередження проблемності кредиту.

Удосконалення кредитної політики полягає не лише в зміні підходів та методологічних аспектів щодо проведення кредитних операцій, а й у покращанні роботи з наявними позичальниками. Варто провести аналіз кредитного портфеля та виокремити групи клієнтів:

- *клієнти, фінансове становище яких значно погіршилося через наявну ситуацію на ринку і поліпшення фінансового стану яких не очікується в найближчий період часу.* Робота з цією групою позичальників має відбуватися в площині припинення надання нових позичок і перегляді графіків погашення кредиту (проведення реструктуризації, отримання додаткового забезпечення тощо);
- *клієнти, фінансове становище яких стабільне і попит на продукцію не падає або падає незначною мірою, і клієнт має можливості для розширення.* У такому випадку банку необхідно провести аналіз даних клієнтів та, якщо можна, додатково профінансувати оборотний капітал компанії задля підтримання її позицій (зазвичай, це ті підприємства-експортери, які отримали інвестиційні кредити і на сьогодні відчувають брак обігового капіталу при сталому попиті на продукцію);
- *клієнти, що опинилися в зоні ризику і попит на продукцію яких значно знизився через економічну нестабільність у державі.* У такому разі банку спільно з клієнтом необхідно знаходити джерела ресурсів, які можуть слугувати для погашення наявної заборгованості (якщо підприємство є частиною групи компаній, фінансувати заборгованість по кредиту за рахунок виручки інших підприємств групи; реструктуризація; реалізація заставного майна тощо).

Вказана сегментація кредитного портфеля надасть можливість банку проаналізувати грошовий потік (cash flow) та чіткіше побачити свої втрати від зміни графіків погашення кредитних платежів.

Звичайно, ситуація, що склалася на фінансових ринках, позначилася на усіх сферах економіки. Дедалі більше підприємств та організацій спрямовують свою політику на підтримання власних позицій на ринку, а не на експансію. Це, у свою чергу, відобразилося і в діяльності банківської системи. Саме в період економічної нестабільності конкурентну перевагу на ринку матимуть ті банківські установи, які зможуть вчасно оптимізувати внутрішньобанківські процеси та матимуть змогу фінансово підтримати своїх клієнтів-позичальників. Більше того, ця ситуація на ринку може дозволити окремим банківським установам значно розширити перелік своїх клієнтів у результаті стабільної діяльності на ринку та значного погіршення фінансового стану окремих банківських установ.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що хоча нестабільність фінансових ринків має негативні наслідки як для економіки в цілому, так і для

банківської системи зокрема, проте вона змушує переглянути політику комерційних банків і реформувати її з позицій “отримання надприбутків та галопуючих методів захоплення ринків” до більш зваженої та економічно виправданої.

Література

1. Про додаткові заходи щодо діяльності банків : постанова Правління НБУ № 319 від 11 жовтня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/inf_mat/of_pov/11.10.2008.htm.
2. Ліквідність банківської системи України: науково-аналітичні матеріали / В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – Вип. 12. – 180 с.
3. *Неволина Е. В.* Понятие банковской ликвидности / Е. В. Неволина // Деньги и кредит. – 1999. – № 7. – С. 23–29.